

*Кушнір І. П.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри теорії та історії
держави і права та приватно-правових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА» ТА «ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ» В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена з'ясуванню сутності понять «інформаційна безпека» та «захист інформації», визначенню їх взаємозв'язку у прикордонній сфері. Проаналізовані теоретичні міркування з приводу інформаційної безпеки дали змогу з'ясувати зміст і визначити особливості її забезпечення у діяльності ДПСУ. У результаті цього визначено, що інформаційна безпека у прикордонній сфері є складним систематизованим поняттям, забезпечення якої є підґрунтям національної та прикордонної безпеки, а захист інформації є її складовою частиною.

Ключові слова: інформаційна безпека, захист інформації, Державна прикордонна служба України, національна безпека, прикордонна безпека.

Постановка проблеми. Питання безпеки нині гостро і боліче стоїть не тільки перед українським народом, владою нашої держави, але й перед усією міжнародною спільнотою. Стурбованість посилюється зухвалими методами та способами сучасного інформаційного протистояння і ведення інформаційної війни, що використовуються владою окремих країн, організацій як засіб для втручання та дестабілізації внутрішньополітичної ситуації інших країн. Використання будь-якої інформації у своїх цілях завдяки її спотворенню, інформаційної маніпуляції нині є яскравим прикладом міжнародної політики кремлівської влади. Але існують й інші внутрішні та зовнішні інформаційні загрози, які загалом викликають необхідність теоретичного осмислення та з'ясування співвідношення таких суміжних понять, як «інформаційна безпека» та «захист інформації». Особливої актуальності розгляд цих термінів набуває в умовах гібридної війни, а також необхідності посилення безпеки державних кордонів, утримання та відновлення контролю над українськими кордонами на його східних ділянках, усебічного розвитку та захисту інформаційного середовища Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ), які є складниками забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційна безпека та захист інформації – багатомірні поняття, які досліджуються у різних наукових галузях, кожна з яких вносить свої позитивні риси у загальнодержавну систему їх забезпечення. У межах юриспруденції ці категорії узагальнюються та систематизуються на підставі Конституції України. Забезпечення інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу [1, ст. 17], формуються й реалізуються як державна політика у сфері

національної безпеки й оборони [2, ч. 4 ст. 3]. Інформаційна безпека та захист інформації досліджені як окремі правові категорії і у їх розмежуванні такими науковцями, як: І.В. Арістова, О.М. Бандурка, А.І. Берлач, В.М. Брижко, В.Д. Гавловський, В.Л. Гевко, В.О. Глушков, Р.А. Калюжний, Б.А. Кормич, В.А. Ліпкан, О.В. Логінов, О.В. Олійник, О.А. Сороківська, Т.В. Субіна, В.С. Цимбалюк, Т.О. Чернадчук, М.Я. Швец, О.В. Шепета та інші. Переважно у цих працях науковців розкриті загальнотеоретичні питання інформаційної безпеки та захисту інформації або в діяльності окремих органів влади. Однак у функціонуванні ДПСУ ці питання залишаються не досить дослідженими, у зв'язку з чим актуалізується потреба у з'ясуванні особливостей та співвідношення понять «інформаційна безпека» та «захист інформації» з огляду на забезпечення охорони державного кордону України, що зумовило визначення мети цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Серед напрямів державної національної безпекової політики пріоритетними є забезпечення державної та інформаційної безпеки, а також територіальної цілісності, що є складником національної і державної безпеки України [2, ст. 1], які тісно пов'язані із принципом непорушності та безпеки державних кордонів України.

Охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму є однією із функцій ДПСУ [3, ст. 2]. Стратегія розвитку Державної прикордонної служби України (далі – Стратегія), схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.11.2015. № 1189-р, зорієнтована на розвиток прикордонного відомства, його інформаційного складника з урахуванням нових видів загроз, зокрема інформаційних. Загальною метою Стратегії є забезпечення ефективної реалізації політики у сфері безпеки державного кордону, а також охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні [4].

У діяльності ДПСУ інформаційній безпеці та захисту інформації як складовим частинам системи охорони державного кордону приділяється значна увага. Зокрема, керівництво ДПСУ протягом 2018 року запланувало: продовжити та забезпечити реалізацію завдань Програми розвитку системи аналізу ризиків у ДПСУ до 2020 року [5, п. 6.1, с. 13]; забезпечити практичну імплементацію в ДПСУ спільної інтегрованої моделі аналізу ризиків (CIRAM 2.0) [5, п. 6.2, с. 13]; упровадити в оперативно-службову діяльність підсистему «Ризик» програмного

комплексу «Формуляр профілю ризиків» [5, п. 6.3, с. 13]; організувати створення системи попереднього виявлення загроз у пунктах пропуску для повітряного сполучення на основі попередньої інформації про пасажирів [5, п. 6.4, с. 13]; продовжити практику обміну відкритою знеособленою статистичною інформацією та проведення спільного аналізу загроз на кордонах із суміжними країнами [5, п. 6.5, с. 13]; упровадити державну політику щодо захисту державних інформаційних ресурсів та інформації; розгорнути спеціальну телекомунікаційну систему для криптографічного захисту службової інформації [5, п. 9.5, с. 13]; посилити протидію інформаційним загрозам, а також забезпечити належне реагування на висвітлення недостовірних даних щодо діяльності прикордонного відомства [5, п. 22.2, с. 15]. Здебільшого визначені завдання стосуються інформаційних загальнобезпекових питань, пов'язаних із загрозами у прикордонній сфері.

Проаналізовані праці, присвячені прикордонній безпеці, дали змогу визначити, що інформаційна безпека у межах теоретичної думки не знайшла належного визнання, хоча нині питання її забезпечення (інформаційної безпеки) у всіх сферах державного та суспільного життя є досить важливим та актуальним. Такого висновку автор дійшов через недостатню конкретизацію інформаційної безпеки у межах наявних визначень поняття «прикордонна безпека», яка розглядається як: сукупність політичних, економічних, військових і правоохоронних заходів, спрямованих на забезпечення суверенітету, недоторканності і територіальної цілісності держави, які реалізуються шляхом здійснення прикордонної політики держави [6, с. 47]; складник національної безпеки, що досягається через політичні, організаційно-правові, економічні, військові, розвідувальні, оперативно-технічні, екологічні, санітарні, гарантійні та інші заходи, що здійснюються шляхом реалізації державної політики у сфері прикордонної безпеки [7]; комплекс правових, організаційних, режимних, контррозвідувальних, розвідувальних, оперативно-розшукових, спеціальних і військових заходів, спрямованих на захист об'єктів прикордонної безпеки, зокрема державного суверенітету, територіальної цілісності, економічного потенціалу тощо [8, с. 17; 9].

Словник української мови безпеку роз'яснює як стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [10]. У цьому розумінні зміст поняття «безпека» зосереджений на відсутності загроз, але важко уявити сучасне та майбутнє суспільства без таких. Загрози були, є і будуть в інформаційній сфері ДПСУ. У словнику політологічних термінів безпека – це стан, за якого безпека у будь-якому вигляді не загрожує будь-кому, будь-чому [11], тобто в такому разі враховується надійність системи протидії загрозам.

Формулюючи понятійний апарат щодо інформаційної безпеки, В. Остроухов та В. Петрик так визначили інформаційну безпеку: стан захищеності об'єкта (особистості, суспільства, держави, інформаційно-технічної інфраструктури), за якого досягається його нормальне функціонування незалежно від внутрішніх і зовнішніх інформаційних впливів [12, с. 136]. А інформаційна безпека держави у розумінні науковців – це стан її захищеності, за якого спеціальні інформаційні операції, акти зовнішньої інформаційної агресії, інформаційний тероризм, незаконне зняття інформації (за допомогою спеціальних технічних засобів) та комп'ютерні злочини не завдають суттєвої шкоди національним інтересам [12, с. 137]. Тобто інфор-

маційна безпека у загальному контексті діяльності механізму держави розкривається як своєрідний бар'єр для деструктивного впливу на інформаційне середовище. Захищеність усієї інформаційної системи пов'язана не тільки з її збереженням від зовнішніх або внутрішніх впливів, але збереженням усіх елементів інформаційної системи в первинному значенні параметрів, яке дає змогу забезпечити цілісність, рівновагу їхнього існування і стійкість у розвитку. Інформаційна безпека виявляється у такому стані інформаційного суспільства, за якого створюється неможливість нанесення шкоди існуванню, функціонуванню і властивостям об'єктів інформаційної діяльності, а також інтересам її суб'єктів [13].

Грунтовно дослідивши адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки органів виконавчої влади, О.В. Логінов у своєму дисертаційному дослідженні робить висновок, що інформаційна безпека не може розглядатися лише як окремих стан, вона має враховувати майбутнє, отже, є не станом, а процесом. Таким чином, інформаційну безпеку слід розглядати крізь органічну єдність ознак, таких як стан, властивість, а також управління загрозами і небезпеками, за допомогою якого забезпечується обрання оптимального шляху їх усунення і мінімізації впливу негативних наслідків. Одним з механізмів гарантування такого процесу є ефективно функціонуюча система органів виконавчої влади, які є суб'єктом і об'єктом забезпечення інформаційної безпеки одночасно. Інформаційна безпека є характеристикою стабільного, стійкого стану органів виконавчої влади, яка у разі впливу внутрішніх і зовнішніх загроз та небезпек зберігає суттєво важливі характеристики для власного існування [14, с. 10].

Інформаційна безпека забезпечується проведенням єдиної державної політики національної безпеки в інформаційній сфері, системою заходів економічного, політичного й організаційного характеру, адекватних загрозам і небезпекам національним інтересам особи, суспільства та держави в інформаційній сфері. Окремий орган держави для забезпечення інформаційної безпеки здійснює власну діяльність на базі використання інформаційної інфраструктури суспільства, виробляє і споживає інформаційні ресурси, має певні відносини із громадянами і як власник інформаційних ресурсів і тих, що становлять інформаційну інфраструктуру, має вживати певних заходів із забезпечення збереження ресурсів і безпеки функціонування інформаційних і телекомунікаційних систем, мереж зв'язку, систем управління [14, с. 12].

Б.А. Кормич указує, що забезпечення інформаційної безпеки має здійснюватися шляхом проведення виваженої і збалансованої політики держави в інформаційній сфері, яка має три основні вектори: захист інформаційних прав та свобод людини; захист державної безпеки в інформаційній сфері; захист національного інформаційного ринку, економічних інтересів держави в інформаційній сфері, національних виробників інформаційної продукції [15, с. 146].

Поняття *інформаційної безпеки* можна розглядати у декількох ракурсах. По-перше, це стан захищеності *інформаційного середовища* суспільства, який забезпечує його формування, використання і розвиток в інтересах громадян, організацій, держави. Під *інформаційним середовищем* розуміють сферу діяльності суб'єктів, пов'язану зі створенням, обробленням і споживанням інформації. По-друге, *інформаційна безпека* – це стан захищеності потреб в інформації особи, суспільства

й держави, за якого забезпечується їхнє існування та прогресивний розвиток незалежно від наявності внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз. Стан інформованості визначає ступінь адекватності сприйняття суб'єктами навколишньої дійсності і як наслідок – обґрунтованість рішень і дій, що приймаються [16].

В інформаційному праві інформаційна безпека – це одна зі сторін розгляду інформаційних відносин у межах інформаційного законодавства з позиції захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави й акцентування уваги на загрозах цим інтересам і на механізмах усунення або запобігання таким загрозам правовими методами [16].

Т.В. Субіна визначає, що інформаційна безпека в податкових органах – це система унормованих методів, заходів, засобів, способів дотримання належного рівня охорони і захисту інформації, недопущення негативного інформаційного впливу на діяльність податкової служби з метою реалізації конституційних прав, свобод і законних інтересів людини, громадянина, підприємств, установ, закладів усіх форм власності у сфері оподаткування [17, с. 12]. Такий підхід до розуміння інформаційної безпеки враховує не тільки загрози інформаційним правам, системам, але і необхідність захисту інформації, яка є об'єктом інформаційних відносин. На відміну від розглянутих вище наукових розумінь інформаційної безпеки, у яких вона пов'язувалась із суб'єктивним складом інформаційно-правових відносин (захист інтересів та інформаційних прав суб'єктів цих відносин), то позиція Т.В. Субіної, крім того, враховує і об'єктивний склад – інформацію та необхідність її захисту. Вважаємо, що не можна розглядати інформаційну безпеку поза межами захисту інформації, адже інформація є основним об'єктом, з приводу чого і виникають та відбуваються інформаційні правовідносини.

Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки утворює сукупність правових норм, що регламентують суспільні відносини в інформаційній сфері і спрямовані на організаційне, правове та технічне забезпечення обігу інформації [17, с. 12].

З урахуванням наукового диспуту щодо формулювання поняття «інформаційна безпека» визначимо її особливості у прикордонній сфері: по-перше, це синтезуюче поєднання реалізації державної політики національної, інформаційної та прикордонної безпеки; по-друге, інформаційна безпека – багатовимірна категорія, що може розглядатись як окремих стан, процес і властивість; по-третє, відображає рівень захищеності інформаційного середовища у прикордонній сфері, за якого відповідно до вимог законодавства здійснюється та відбувається: реалізація прав та обов'язків суб'єктів інформаційних правовідносин; інформаційна діяльність ДПСУ; інформаційні процеси з використанням усіх наявних у ДПСУ інформаційних ресурсів; нормальне функціонування інформаційних систем («Гарт», «Аркан» тощо); збереження та цілісність інформації, розпорядником якої є ДПСУ; по-четверте, управління загрозами за допомогою здійснення аналізу ризиків шляхом обробки інформації для визначення наявних і потенційно можливих ризиків у сфері безпеки державного кордону, врахування як зовнішніх, так і внутрішніх загрозливих факторів; по-п'яте, всі заходи адміністративного, технічного та іншого характеру вживаються для перешкоджання втручанням та заподіянням негативного впливу інформаційним ресурсам ДПСУ (наприклад, установлення та дотримання чіткого порядку отримання доступу

до конкретного виду інформації, функціонування спеціальних підрозділів (Головного центру зв'язку, автоматизації та захисту інформації ДПСУ) із забезпечення інформаційної безпеки в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах ДПСУ); по-шосте, у процесі забезпечення інформаційної безпеки ДПСУ виступає одночасно як суб'єктом, так і об'єктом; по-сьоме, стан інформаційної безпеки в межах діяльності ДПСУ безпосередньо впливає та відображає рівень забезпечення прикордонної безпеки країни.

Тому інформаційна безпека у діяльності ДПСУ – це функціонування системи своєчасного реагування на випередження, недопущення та усунення інформаційних загроз, що можуть нанести шкоду суб'єктам у прикордонній сфері, об'єктам інформаційно-правового захисту, прикордонній безпеці, а також забезпеченню збереження, цілісності інформації та встановленого порядку доступу до неї. Отже, захист інформації є частиною інформаційної безпеки.

Поняття «інформаційна безпека» у чинному законодавстві досі нормативно не закріплено, хоча згадується у багатьох нормативно-правових актах, проте «захист інформації» в Законі України «Про інформацію» визначено як сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї [18, ст. 1]. Перераховані заходи спрямовані на забезпечення збереження інформації, її цілісності й дотримання порядку доступу до інформації. Захисту підлягає будь-яка документована інформація, дані і програми автоматизованих систем, неправомірна дія з якими може спричинити шкоду власникові, користувачеві або іншому учасникові інформаційної діяльності [19].

Висновок. Отже, інформаційна безпека є ширшим поняттям і у його межах забезпечується захист інформації з урахуванням специфіки виконання функцій ДПСУ. Інформаційна безпека у прикордонній сфері є складним систематизованим поняттям, забезпечення якого є підґрунтям (крім власне інформаційної) національної та прикордонної безпеки. Захист інформації передбачає здійснення конкретних заходів, спрямованих на забезпечення збереження вмісту даних, що містяться на матеріальних носіях, забезпечення права на інформацію та дотримання режимних правил доступу до інформації, розпорядником якої є ДПСУ. Тому можна вважати інформаційну безпеку напрямом діяльності ДПСУ, захист інформації її складником, а їх співвідношення відображається як частина цілого.

Деталізація правових заходів захисту інформації у процесі забезпечення прикордонної безпеки розширить теоретичні положення інформаційного права та безпеки державного кордону.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018. Голос України. 2018. № 22.
3. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 27. Ст. 208.
4. Про схвалення Стратегії розвитку Державної прикордонної служби: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015. № 1189-р. Урядовий кур'єр. 2015. № 220.
5. Основні напрями діяльності та подальшого розвитку Державної прикордонної служби України у 2018 році. Прикордонник України. 2018. № 3–4 (5593-5594).

6. Мельников О.Г. Интегрированный прикордонний менеджмент – європейська модель управління кордонами для України. Вісник Державної прикордонної служби України. 2008. № 3. С. 46–51.
7. Ананій О.В. Прикордонна безпека України в сучасних умовах. URL: http://scientistsua.at.ua/index/anatin_oleg_valerevich/0-24
8. Литвин М.М. Основи інтегрованого управління кордонами: курс лекцій. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2011. 386 с.
9. Нікіфоренко В.С. Поняття та сутність державного управління у сфері забезпечення прикордонної безпеки України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2014. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?n=12&y=2014>
10. Словник української мови: в 11 томах. Т. 1. 1970. С. 137. URL: <http://sum.in.ua/s/bezpeka>
11. Безпека. Короткий словник політологічних термінів. URL: <http://politics.ellib.org.ua/encyclopedia-term-252.html>
12. Остроухов В., Петрик В. До проблеми забезпечення інформаційної безпеки України. Політичний менеджмент. 2008. № 4. С. 135–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ПоМе_2008_4_16.
13. Информационные технологии в юридической деятельности: учебник для бакалавров. Уральская государственная юридическая академия / под ред. П.У. Кузнецова. М.: Юрайт, 2012. URL: https://stud.com.ua/34557/informatika/stan_zahischenosti
14. Логінов О.В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки органів виконавчої влади: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Національна академія внутрішніх справ України. К., 2005. С. 20.
15. Кормич Б.А. Правові засади політики інформаційної безпеки України: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2003. 472 с.
16. Інформаційна безпека особистості. URL: <https://sites.google.com/site/infobezpekaosobu/informacijna-bezpeka>
17. Субіна Т.В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки в органах Державної податкової служби України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2010. 19 с.
18. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.
19. Захист інформації. Юридична енциклопедія: в 6 т. / ред. кол. Ю.С. Шемшученко та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1998. Т. 2: Д–Й. 744 с. URL: <http://leksika.com.ua/18590418/legal/zahist-informatsiyi>

Кушнір І. П. Соотношение понятий «информационная безопасность» и «защита информации» в деятельности Государственной пограничной службы Украины

Аннотация. Статья посвящена выяснению сущности понятий «информационная безопасность» и «защита информации», определению их взаимосвязи в пограничной сфере. Проанализированные теоретические рассуждения по поводу информационной безопасности позволили выяснить содержание и определить особенности ее обеспечения в деятельности ГПСУ. В результате этого определено, что информационная безопасность в пограничной сфере является сложным систематизированным понятием, обеспечение которой является основанием для национальной и пограничной безопасности, а защита информации – составной её частью.

Ключевые слова: информационная безопасность, защита информации, Государственная пограничная служба Украины, национальная безопасность, пограничная безопасность.

Kushnir I. The correspondence of concepts of “information security” and “information protection” in activities of the State Border Guard Service of Ukraine

Summary. The article deals with the clarification of the concepts of “information security” and “protection of information”, the definition of their interconnection in the sphere of border guarding. The analysed theoretical considerations concerning information security enabled to find out the content and to determine the peculiarities of its provision in the activities of the SBGS. As a result of the research, it was determined that information security in the sphere of border guarding is a complex systematized concept for ensuring the basis of national and border security, and information protection is an integral part of it.

Key words: information security, information protection, State Border Guard Service of Ukraine, national security, border security.